

Вікторія ЛАНОВА

старша викладачка кафедри зарубіжної літератури
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8448-3884>

ФОРМУВАННЯ ФЕНОМЕНУ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОСТІ В ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

З початку 1980-х років поняття «мультикультуралізму» набуло широкої популярності та почало активно використовуватися в політичних доктринах країн, які декларували гуманістичні принципи свободи, рівності та загальносвітового братерства. Утім, з часом, коли подібна риторика виявилася утопічною, такий важливий соціальний та політичний феномен як мультикультуралізм почав асоціюватися з «набридлигим кліше» [7, с. 9]. У результаті мультикультуралізм зазнав певних трансформацій та перекочував з соціальної та політичної площини до соціокультурної. У сучасному літературознавстві та культурології з початку нинішнього тисячоліття спостерігається зростання інтересу до досліджень мультикультурної спрямованості, про що свідчить поява великої кількості дисертацій та монографій. Однак, при уважному прочитанні виявляється, що термін «мультикультуралізм» перетворився на досить розпливчате поняття, яке кожен дослідник трактує досить вільно, що, у свою чергу, стає на заваді формуванню міжкультурного діалогу. Таким чином, склалась доволі складна ситуація, у межах якої для певного кола науковців мультикультуралізм є досить обмеженим явищем, зводиться до горезвісної політики ідентичностей та є уособленням політичної коректності, для інших це поняття уособлює собою ідеологією терпимості, толерантного ставлення до інших, для третіх – перетворився ледь не на лайливе слово, що уособлює американську та європейську культуру кінця XX століття.

Подібне зверхне ставлення до культурної неоднорідності, ймовірно, пов'язане з крахом політики та ідеалів мультикультурності та визнанням їх такими, які складно реалізувати на практиці. Цілком слушною в цьому контексті є думка І. Дурсуноглу, який вважає, що жодна з культур не перебуває в статичному стані та постійно розвивається. Саме історичні події впливають на формування та розвиток культури, однак варто зважати, що ці

події можуть різнитися в залежності від географічних координат. Водночас, хоча й ледь в не кожній країні світу, як правило, проживають носії численних національних ідентичностей та культур, тобто культурна гомогенність навряд чи може мати місце в сучасному глобалізованому світі, наявність домінуючої культури є фактом, який широко визнається всіма [6, с. 114-115]. Однак, наголошує Ю. Москвічова, «наявність етнокультурної та мовної розмаїтості ще не може бути підставою для визнання суспільства мультикультурним загалом» [3, с. 49]. Необхідно розуміти характер взаємодії представників різних культур та етнічних груп в межах одного суспільства, а також особливості історичних обставин, які сформували існуючий порядок речей. Таким чином, мультикультуралізм неможливо інтерпретувати у відриві від попередньої історичної традиції та геополітичних обставин, адже подібне припущення призводить до формування хибної моделі сприйняття іншої культури. Саме тому в цьому дослідженні ми вважаємо за потрібне розглянути поняття «мультикультуралізму» з різних позицій, враховуючи історичний контекст, національні та регіональні особливості приймаючої спільноти, адже, як зауважує Н. Висоцька, «мультикультуралізм – це величезний за змістовим наповненням ідеологічно-практичний комплекс, що складається як з об'єктивних явищ, так і з суб'єктивних тлумачень» [2, с. 10].

Термін увійшов у вжиток в середині минулого століття та спочатку виконував винятково інструментальну функцію: виступав у ролі своєрідного антонімічного до глобалізації поняття. Поступово мультикультуралізм стає міждисциплінарним поняттям та закріплюється в літературознавстві. Такий поворот сучасного дискурсу не випадковий, адже в сучасному світі, позначеному високим ступенем як соціальної, так і культурної мобільності, більшість суспільств уже втратили свою етнокультурну гомогенність. Причинами цього процесу є посилення міграційних потоків, які стирають культурні кордони між націями, та загальний глобалістський вектор розвитку суспільства, формування космополітного бачення світу. В результаті виникає культурна глобалізація, під якою розуміють «процес виникнення так званої світової культури» [1, с. 145]. Однак, варто зазначити, що глобалізація мала наслідки не лише політичного та економічного, а й культурного характеру. Країни-метрополії проводили наскрізну асимілятивну політику відносно домініонів, прагнучи розширити свій вплив на всі сфери життя. Здорове суперництво між державами в культурному, економічному та політичному плані – це невід'ємна рушійна сила розвитку цивілізації та загальносвітового прогресу. Втім, у даному випадку мова йде про рівноправні, взаємноввічливі стосунки, а не експансії. Однак, не слід забувати, стверджує культуролог В. Шейко, що «держави й народи егоїстичні так само, як і окремі індивіди: для них важливо зберегти й розширити вплив, передусім своєї культури» [5, с. 74].

Утім, глобалістські наміри зазнали краху: перш за все, це пов'язано з провалом асимілятивної стратегії «приборкання інших», якої дотримувалися ліберально-демократичні країни до середини ХХ століття. Передусім, така доля спіткала Сполучені Штати, про що свідчить поява так званих культурних «резервацій», куди були витіснені десятки племен. Однак, у середині ХХ століття, на хвилі популярності ідеї «плавильного котла», спостерігаються спроби інтегрувати мешканців колишніх резервацій в американське суспільство, які закінчуються невдачею. У цей же час, тобто в 1960-70-ті роки, спостерігається зростання національної свідомості та активізація руху за власні права представників різноманітних меншин. Можна припустити, що ідея «плавильного котла» виявилася недієздатною через бажання американізувати кожного, хто прибував до цієї країни і хто мешкав ще до появи колонізаторів. Іншими словами, метою такої політики було створення нового американця не шляхом злиття всіх націй, а шляхом нав'язування своїх культурних цінностей та перетворення іммігрантів на американських громадян, тобто з позиції сили, тобто «у ставленні до інших складових населення Америка проводила те, що складно назвати моделлю інтеграції, оскільки передбачуваний принцип терпимості часто перетворювався на свою протилежність, втілюючи політику не включення, а виключення: геноцид і резервації щодо індіанців, расизм щодо афроамериканців, дискримінація щодо інших представників етнічних спільнот» [4, с. 17-18]. Дещо схожа спроба нав'язування вже європоцентричних цінностей та культурних парадигм як єдино вірних спостерігалась в західноєвропейських країнах, а отже й не дивно, що після активізації демократичних рухів стратегія насильницької асиміляції, у першу чергу, культурної, під егідою ліберальних ідей, зазнала остаточного краху і в інтелектуальних колах почала піддаватися сумніву. У результаті, різні демократичні держави так чи інакше вимушені були прийти до визнання культурного різноманіття. Культурна неоднорідність перестає вважатися тим, з чим потрібно боротись або що необхідно усунути. Прийшло усвідомлення, що світ рухається до універсалізації всіх сфер життя, тому програма, націлена на збереження культурної унікальності, є єдиним шляхом подолання та уникнення міжкультурних, міжконфесійних та політичних конфліктів. Як наслідок, широкої популярності набуває таке явище суспільного життя, як мультикультуралізм, яке повинне допомогти зберегти етносам, що беруть участь у культурному діалозі, власну ідентичність та передбачає співіснування різних культур у рамках однієї держави. В основі такого явища лежать партнерські відносини, які є однаково вигідними як для мігрантів, так і приймаючої їх спільноти. Лише відмова від стратегій насильницької асиміляції сприяє взаємному збагаченню обох сторін та здатна призвести до розумного діалогу між представниками різних культур. Враховуючи все вищезазначене, у нашому дослідженні ми вважаємо за доцільне користуватися таким визначенням мультикультуралізму.

По-перше, це особлива державної політики щодо розвитку культурного розмаїття суспільства: «В оптиці соціокультурного бачення феномену мультикультуралізму він постає як сукупність ідей, цінностей, поведінка соціальних суб'єктів, спрямована на розвиток різних культур, подолання негативного ставлення груп населення стосовно одне одного в усіх сферах суспільного життя» [4, с. 45]. По-друге, це концепція, що стверджує діалог культур як соціальну норму: «Відповідно до цього підходу, головним принципом діалогу є культурна толерантність як одна з умов запобігання міжнаціональним конфліктам і визнання суб'єктами цінності іншого. Мультикультуралізм у культурологічному і соціологічному контекстах має на увазі переосмислення концепції «монокультуралізму». У цьому сенсі мультикультуралізм є теоретичною і практичною установкою, яка спрямована на вирішення проблеми співіснування різних культур з різними системами цінностей в загальному просторі взаємодії» [4, с. 47].

Підсумовуючи, зазначимо, що в першому випадку, мультикультуралізм протиставляється концепції «плавильного котла», в другому слугує попередження про те, що прагнення зберегти «домінуючий стан західної монокультури» призводить до гомогенізації всесвітніх уподобань.

Список використаних джерел

1. Антонюк О. В., Головатий М. Ф. Політологічний словник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : МАУП, 2005. 792 с.
2. Висоцька Н. Єдність множинного. Американська література кінця ХХ – початку ХХІ століть у контексті культурного плюралізму. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. 456 с.
3. Москвічова Ю. Діалог культур як основа сучасного мультикультурного соціуму в умовах культурної глобалізації. *Мистецтво в культурі сучасності : теорія та практика навчання*, 2023, № 2. С. 47–54.
4. Від мультикультуралізму до транскультурності : проблема збереження цінностей цивілізованого співіснування: монографія / В. М. Судакова, Н. Б. Отрешко та інші. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2018. 288 с.
5. Шейко В. Культура та глобалізація : компаративістський аналіз. *Культурологічна думка*. 2009. Вип. 1. С. 73–79.
6. Dursunoğlu I., Şengün H. Multiculturalism. Selected Studies on Social Sciences. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2018. 313 p.
7. Mydla J., Poks M., Drong L. Multiculturalism, Multilingualism, and the Self : Literature and Culture Studies. *Springer*. 2017. 199 p.